

“СТАТИСТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ НАСЕЛЕННЯ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ ЖИТОМИРЩИНИ”

Присвячена статистичному дослідженню демографічних показників сільського населення Житомирської області. Дана характеристика явищам та змінам, які впливають на збільшення населення Поліського регіону

Щорічне абсолютне й відносне зменшення сільського населення – наслідок хиб у використанні досягнень науково-технічного прогресу та антисоціальної стосовно селян аграрної політики.

Впродовж більш як 80 років село було і залишається не тільки економічним, а й демографічним донором міст України та республік колишнього Радянського Союзу, а в останні роки ще й країн близького та далекого зарубіжжя. Вихідці з села, особливо молодь, переважно працювали на непрестижних і низькооплачуваних роботах, роками поневіряючись в гуртожитках або курсуючи приміським транспортом, як маятникові мігранти, а нині, як дешева робоча сила використовується за кордоном. Інтенсивний відплив сільської молоді через незадовільні умови трудової

діяльності та проживання в сільській місцевості активізував негативні демографічні процеси. Збільшується кількість розлучень і зменшується – шлюбів та народження дітей у селах. Водночас смертність і старіння сільського населення набули небачених темпів. Зумовлена цим у сільській місцевості кризова демографічна ситуація звуила природну основу відтворення жителів села, спричинила зниження їх якісних параметрів і трудового потенціалу, особливо зайнятих в аграрній сфері. Чисельність сільського населення Житомирщини на 1.01.08 р. зменшилась на 500,3 тис. осіб, або 47,3% (табл. 1.) в порівнянні з 1970 роком, а частка його у загальній кількості населення скоротилась на 22,4% і становила на початок 2008р. – 42,7%, або 558,1 тис. чол.

Таблиця 1. Динаміка чисельності наявного населення Житомирської області за 1960-2007 роки

Роки	Всього, тис.	У тому числі		До загальної кількості відсотків	
		Міське	Сільське	Міське	Сільське
1960	1607,1	421,8	1185,3	26,2	73,8
1970	1626,4	568,0	1058,4	34,9	65,1
1980	1595,6	720,9	874,7	45,2	54,8
1991	1510,7	817,8	692,9	54,1	45,9
2001	1406,2	786,3	619,9	55,9	44,1
2007	1305,5	747,4	558,1	57,3	42,7

Зменшення абсолютної чисельності сільського населення синтезує в собі сумарну дію динамічних зрушень різних вікових груп селянства. Диференціюючи рівнодіючу їх по цих групах, можна стверджувати: абсолютне кількісне зменшення селянства відбувається в основному внаслідок інтенсивного скорочення його демографічної основи – дітей віком до 15 років. Лише протягом 1979-2007 рр. кількість їх зменшилась більш як у два рази. На 160,9 тис. чол. менше стало осіб працездатного віку (табл. 2).

Інтенсивне зменшення чисельності осіб молодше за працездатний вік створює несприятливу демографічну передумову для відтворення сільського населення і трудового потенціалу села на найближче десятиріччя й віддалену перспективу. За умов збереження сучасних

темів зменшення мешканців села молодих вікових контингентів у сільській місцевості Житомирської області, не буде навіть простого відтворення населення. Несприятливі демографічні передумови відтворення сільського населення і трудового потенціалу села – не єдині причини прискорення темпів зменшення кількості осіб працездатного віку. В цьому напрямі діяли й соціально-економічні фактори, спрямовані на міграційний відплив молодих контингентів мешканців села. Поєднання демографічних передумов відтворення сільського населення і трудового потенціалу села із соціально-економічними факторами є тією базою, що визначає демовідтворювальні процеси в сільській місцевості та формує життєвий і трудовий потенціали.

Таблиця 2. Розподіл постійного сільського населення Житомирської області за віковими групами за 1979-2007 рр.

	1979		1989		2003		2007	
	всього	відсотків	всього	відсотків	всього	відсотків	всього	відсотків
Все населення	893934	100	724104	100	598141	100	560983	100
В тому числі у віці, років 0-14	202970	22,7	142518	19,7	105247	17,6	93112	16,7
15-29	160792	18,0	121963	16,8	108397	18,1	107526	19,2
30-39	85420	9,6	72875	10,1	74229	12,4	71293	12,8
40-49	130946	14,6	76741	10,6	76581	12,8	74182	13,2
50-59	131609	14,7	115223	15,9	59943	10,0	63861	11,4
60-69	96461	10,8	107968	14,9	82430	13,8	61992	11,0
70 і старшому	85433	9,6	86816	12,0	91314	15,3	89017	15,9
Із загальної кількості населення у віці молодшому за працездатний	220140	24,6	152631	21,1	113855	19,0	101205	18,0
Працездатному	453574	50,8	343733	47,5	295785	49,5	292642	52,2
Старшому за працездатний	219917	24,6	227740	31,4	118501	31,5	167136	29,8

Інтенсивне зменшення чисельності осіб допрацездатного віку свідчать про наростаюче старіння сільського населення. Якщо за вимірник цього процесу взяти коефіцієнт старіння “знизу” - (K_{0-14}), що характеризує питому агу дітей віком 0-14 років у загальній чисельності населення, то він має вираз:

$$K_{0-14} = \frac{S_{0-14}}{S_{0-w}}$$

де S_{0-14} – чисельність сільських дітей віком 0-14 років;
 S_{0-w} – загальна кількість сільського населення.

У 2007р. він становив $K_{0-14} = 0,166$

Таким чином, коефіцієнти старіння знизу з роками знижуються (табл.3.) Цій закономірності відповідають розрахункові коефіцієнти за 1979-2007р. (табл.3). За цей же період коефіцієнт старіння сільського населення Житомирщини “знизу” зменшився на 0,061 або на 27%. Основні фактори, що зумовлювали інтенсивне зменшення трудового потенціалу села, – це сукупність умов праці та побуту сільського населення. Селяни залишали рідні оселі й переселялись у міста через відсутність належних умов життя у сільській місцевості, праці в суспільному

виробництві. Але й місто не ставало раєм для вчорашнього селянина. Проживання багато років в гуртожитках, в багатьох випадках, робота, що не до серця городянам. Сільські мігранти потерпають від соціально-

економічних труднощів і моральних ущемлень в містах, сподіваючись одержати соціальні вигоди, які мають мешканці міст.

Таблиця 3. Динаміка коефіцієнтів старіння сільського населення Житомирської області за 1979-2007 рр.

Показники	Роки				Збільшення (+) або зменшення (-)		
	1979	1989	2003	2007	1989-1979	2003-1989	2007-2003
Коефіцієнт старіння "знизу"	0,227	0,197	0,176	0,166	-0,03	-0,02	-0,001
Коефіцієнт старіння "згори"	0,246	0,314	0,315	0,298	+0,068	+0,001	-0,017
Загальний коефіцієнт старіння	0,473	0,511	0,491	0,464	+0,038	-0,020	0,027

Особливо гостро реагує на соціальну нерівноправність селян сільська молодь. Середня освіта, розвиток телебачення, інші надбання науково-технічного прогресу дали їй змогу реально оцінити соціально-економічні умови життя людей у місті й на селі та зробити для себе свідомий вибір. Причому з покоління в покоління орієнтація сільської молоді на проживання в містах посилюється. Це підірвало демографічну базу відтворювальних процесів у сільській місцевості, було і залишається однією з основних причин руйнації села, призводить до вимирання сільського населення.

За статистичними даними відбувається інтенсивний процес старіння сільського населення і звуження демографічної бази його відтворення. Так, у 1979 р. чисельність осіб молодше за працездатний вік досягла 220,1 тис. чол., а старших за працездатний вік -219,9 тис. чол.. –майже однаково.

У 2007 р. ситуація змінилася – частка осіб старших за працездатний вік становила 29,8%, а молодше за працездатний -18%, або більше на 11,8%.

Такий висновок підтверджує, що динаміка коефіцієнта старіння населення "згори" (K_{60+}), яка характеризує питому вагу осіб, яким за 60 років, у загальній чисельності населення і визначається формулою:

$$K_{60+} = \frac{S_{60+}}{S_{0-W}}$$

Де S_{60+} -чисельність сільського населення у віці 60 років і старше.

Якщо у 1979 році цей коефіцієнт становив 0,246, то у 2007 р. -0,298.

Протягом останніх п'ятнадцяти років намітилися тенденція до зменшення коефіцієнта згори, що дещо покращує співпрацю. За типологією, в основу якої польський демограф Едвард Россет поклав величину коефіцієнта старіння "згори", надзвичайно молодим вважається населення при коефіцієнті менше 0, 05, молодим -0,05-0,08, початком демографічного старіння - 0,08-0,10, середнього рівня старості -0,10-0,15, старим - 0,15-0,20, надзвичайно старим -0,20 і більше. Згідно з

Таблиця 4. Динаміка коефіцієнта демографічного навантаження сільського населення Житомирської області за 1979-2007 рр.

Коефіцієнти демографічного навантаження	1979	1989	2003	2007
Людьми похилого віку	0,482	0,717	0,670	0,597
Дітьми	0,227	0,197	0,176	0,166
Загальний коефіцієнт демографічного навантаження	0,709	0,914	0,846	0,793

Дані таблиці свідчать, що найбільше демографічне навантаження осіб дітородного віку за 1979-2007 рр. було у 1989 р. протягом 1979-1989 рр. воно зростало на 29%, а протягом 1989-2007 рр. зменшилося на 16,5% . Причому, на відміну від попереднього 10-річного навантаження, коли загальний коефіцієнт демографічного навантаження осіб дітородного віку зростав за рахунок збільшення навантаження людьми похилого віку, а навантаження з боку дітей і підлітків при цьому зменшувалося, зниження загального коефіцієнта демографічного навантаження за 1989-2007 рр. відбулося внаслідок скорочення як з боку осіб працездатного так і похилого віку.

Зменшення демографічного навантаження покоління батьків особами похилого віку в 1989-2007 рр. є свідченням інтенсивного вимирання останніх у ці роки, як найбільш фізичного і соціально вразливих верств сільського населення внаслідок різкого зниження життєвого рівня сільського населення, що

таким підходом сільське населення Житомирської області є надзвичайно старим, тобто коефіцієнт старіння "згори" становив у 2007 р. -0,298.

Таким чином, якщо скориставшись методикою Е. Россета, можна зробити висновок, що в області іде процес вимирання мешканців села.

На основі коефіцієнтів старіння "згори" і "знизу" визначено загальні коефіцієнти старіння сільського населення (K):

$$K_3 = K_{0-14} + K_{60+}, \text{ або } K_3 = \frac{S_{0-14} + S_{60+}}{S_{0-W}}$$

Цей коефіцієнт характеризує частку особи віком 0-14 років та осіб 60 років і старших у загальній чисельності населення. Динаміку загального коефіцієнта старіння сільського населення та його складових наведено в табл.3. Як свідчать її дані, в сільській місцевості протягом 1979-2007 рр. постійно спостерігався процес старіння мешканців села, як наслідок зниження частки дітей віком 0-14 років, так і зростання питомої ваги осіб старших 60 років у загальній кількості сільського населення.

Зважаючи на вищевикладене, для оцінки демографічної бази відтворювання сільського населення, як природної основи життєвого і трудового потенціалів села визначено коефіцієнти демографічного навантаження осіб дітородного віку людьми похилого віку (К н.с.) і дітьми

(К н.д.), а також загальний коефіцієнт демографічного навантаження осіб у віці 15-49 років (К н.з.):

$$K_{н.с.} = \frac{S_{60+}}{S_{15-49}}, K_{н.д.} = \frac{S_{0-14}}{S_{15-49}}, K_{н.з.} = \frac{S_{0-14} + S_{60+}}{S_{15-49}}$$

Ці коефіцієнти характеризують відношення чисельності дітей (0-14 років) та осіб похилого віку (60 років та старше) до кількості осіб фертильного віку (15-49 років). Динаміка їх протягом 1979-2007 рр. простежується за даними таблиці 4., які показують скільки і яких людей в розумінні демографії "витримують" на своїх плечах покоління батьків у розрахунку на 1000 осіб.

супроводжується погіршенням якості харчування, матеріально-технічного забезпечення, медичного обслуговування, фінансовою недоступністю сільських дітей до навчання у вищій школі, погіршення параметрів соціального захисту селян.

Однак загальне демографічне навантаження покоління батьків у

1990-2005 рр. як і впродовж попередніх 20 років, в основному формувалося навантаженням з боку осіб похилого віку. Таким чином, витрати життєвих сил покоління батьків, тобто дітородного, демографічного відтворювального контингенту сільського населення спрямовані на утримання прабатьків, а не на поповнення молодого покоління селян. Така динаміка набула тенденційного характеру, підтверджуючи звуження демографічної бази відтворювання життєвого і трудового потенціалів сільського населення й уповільнення цього процесу.

Демографічна база відтворення життєвого та трудового потенціалу сільського населення значною мірою залежить і від статтевої структури сільського населення. Оптимальні з точки зору демографічного забезпечення природного руху селян і соціально-економічного розвитку сільських територій є співвідношення чоловіків та жінок 1:1. воно необхідне для кожної вікової групи населення: дітей віком 0-14 років, покоління батьків -15-49 років, прабатьків -50 років і старші. Згадане співвідношення статей серед дітей забезпечує демографічну базу відтворення населення в майбутньому, а серед покоління батьків – на найближчі 35 років.

Оптимальність у цьому випадку визначає також соціальну роль кожної статі та її місце у суспільстві, сприяє первинному поділу праці.

Щодо оптимально статевого співвідношення покоління прабатьків, то воно відіграє важливу роль у вихованні молодого покоління, сприйнятті професійного досвіду, здобутків культури, національної спадщини, народної мудрості та соціальної поведінки. Економісти – демографи науково обґрунтували: з точки зору соціальної демографії людина формується повноцінною тільки в три поколінні сім'ї, тобто там, де дитина виростає разом із батьками та прабатьками, хоча сучасна молода сім'я орієнтується на

окреме від батьків проживання. За великим рахунком, оптимальне співвідношення статей регулюється природою. Відкриті Джоном Граунтом співвідношення статей новонароджених у масових процесах, де діє закон великих чисел, стало константою. Серед новонароджених переважають хлопчики-на 100 дівчаток народжується 105-106 хлопчиків і їх частка становить 51,2%. Однак з біологічних причин співвідношення хлопчиків і дівчаток з часом змінюється на користь жіноцтва. Звичайно, і соціальні фактори часто коригують біологічні процеси природного руху населення, порушуючи оптимальність статевого співвідношення конкретних вікових груп населення. Статеву структуру сільського населення України у 1979 і 2007 роках показано в табл. 5 "Розподіл сільського населення Житомирської області за статтю по роках".

З даних таблиці видно, що в загальній кількості сільського населення переважають жінки і за період дослідження 1979-2007 рр. частка їх у загальній кількості мешканців села у 2007 р. становила 55,1%

Найбільше жінок серед осіб віком 50 років і старше – 50, 1%. Однак, у контингенті, що формує демографічну основу відтворення села, жінок менше, ніж чоловіків.

Таблиця 5. Розподіл сільського населення Житомирської обл. за статтю за 1979-2007рр.

Вікова група	1979		1989		2001		2007	
	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки	Чоловіки	Жінки
0-14 років	102744	100226	71672	70846	55524	54885	57634	54587
15-49 років	191378	185780	143106	128473	110864	99528	135913	123182
У т.ч. 20-29 років	50513	41237	43135	35304	33416	27350	36850	35250
50 років і старші	103519	210287	110289	199718	85450	154732	90966	154332
Разом	397641	496293	325067	399037	251838	309145	284513	332101

Серед дітей і підлітків їх налічується 17,8%. Частка осіб жіночої статі віком до 15 років за 1979-2007 рр. зменшилася на 48,9%, а осіб 15-49 років зменшилося на 48 %. Таким чином, зменшення чисельності сільських жінок відбувалося внаслідок скорочення покоління батьків, тобто демовідтворювальної дітородної частини сільського населення. Основна причина зменшення цієї вікової групи – інтенсивний міграційний відплив із села жінок фертильного віку. Якщо зменшення кількості хлопчиків і дівчаток віком до 15 років протягом 1979-2007 рр. було майже однаковим, то темпи зменшення жінок 15-49 років були вищими, ніж чоловіків цього ж віку; питома вага чоловіків віком 20-29 років за цей період зменшилася на 33,8%, а жінок зменшилося на 33,7% - також майже однаково. Звідси перспектива звуження демографічних передумов відтворення сільського населення і трудового потенціалу села в найближчі 10 років – чисельність чоловічого населення за 1979-2007 рр. зменшилася на 36,7%, а жіночого – на 37,7%.

Таким чином, орієнтація протягом останніх років на можливість за рахунок науково-технічного прогресу зменшувати відносну чисельність сільського населення призвела до інтенсивного відпливу селян у міста, соціально-демографічного занепаду, знелюднення й вимирання села.

Негативні процеси у сільському розселенні внаслідок кризової демографічної ситуації розхитують стійкість поселенського потенціалу села й аграрного сектору АПК, послаблюють його потенційну здатність забезпечувати географічно-територіальні умови функціонування продуктивних сил сільського господарства, зменшують природну основу відтворення сільської людності.

Для того, щоб зупинити ці дрібні процеси, змінити їх на позитивні, необхідні великомасштабні заходи соціального відродження села. Завдання полягає в збереженні людності кожного населеного пункту, забезпеченні оптимальної демографічної межі, визначеної місцем даного поселення в територіальній системі виробництва й розселення. Для цього слід зміцнити виробничий потенціал населених пунктів та їхню соціальну інфраструктуру, спрямувавши її на поліпшення

умов праці, побуту й відпочинку селян, закріплення кадрів у сільській місцевості. Особливої уваги потребує зміцнення виробничої бази малих сіл із монофункціональною зайнятістю населення в сільськогосподарському виробництві. Тому тут важливо мати постійні виробничі осередки. Враховуючи це, доцільно впроваджувати фермерські, орендні, комерційні й інші форми господарювання, поліпшувати матеріально-технічне постачання, транспортне сполучення.

Для збереження людності в малих селах слід розвивати і підтримувати індивідуальну та кооперативну форму трудової діяльності. Ефективність збереження й відродження малих сіл має вимірюватися обсягом виробленої їх мешканцями продукції на фоні розрахункових наслідків знання цих поселень.

Список використаної літератури:

1. *Богиня Д.П.* Доходи, заробітна плата та зайнятість населення в умовах сучасної економічної кризи / Д.П. Богиня // Зайнятість населення та оплата праці в перехідній економіці: [Зб.наук.праць НАН України]. – К.: Ін-т економіки, 1998.
2. *Бородіна О.М.* Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку / О.М. Бородіна. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 277 с.
3. *Виллюнас В.К.* Психологические механизмы мотивации человека / В.К. Виллюнас. – Изд-во МГУ, 1990.
4. Власність у сільському господарстві / В.В. Юрчишин, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук та ін.; [За ред. В.В. Юрчишина і П.Т. Саблука]. – К.: Урожай, 1993-348 с.
5. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2001. – 560 с.
6. *Качаєва С.Д.* Особенности формирования человеческого капитала в семье / С.Д. Качаева. – Волгоград: Перемена, 2000. – 32 с.
7. *Куріло І.О.* Соціально-економічна структура населення: еволюція, сучасність, трансформації / І.О. Куріло. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. – 472 с.

РУДНИЦЬКИЙ Л.В. – аспірант Національної академії статистики, обліку та аудиту